

הדרך אל נפשו של הרקדן

מאת גיורא מנור

לכאורה, מה למסה "על אודות תיאטרון הבובות" מאת המחזאי הגרמני הרומנטי היינריך פון קלייסט (1777-1811) לאמנות המחול? ממילא קשה עד מאוד להגדיר במילים את מהות התנועה בכלל ואמנות המחול בפרט. והנה, דווקא ברשימה זו, שראתה אור ב"עיתון הערב הברלינאי" שקלייסט היה עורכו, מצוי ארצו בלום של תובנה וחכמת-המחול, ומפליא ממש איך משורר ומחזאי זה, שעד כמה שידוע לי מעולם לא עסק במחול, היה מסוגל לגלות את האמיתות העמוקות של אמנות-התנועה ולנסחן בצורה כה בהירה. המאמר ראה אור ב-12.18.10.

להלן תרגומה המתומצת של הרשימה על תיאטרון הבובות, המדברת בעד עצמה, בצירוף מספר הערות מסבירות.

על אודות תיאטרון הבובות

שעה ששהייתי בשנת 1801 בעיר מ., פגשתי באחד הערבים את הרקדן הראשי של להקת האופרה המקומית, אמן שזכה לאהדתו היוצאת מן הכלל של הקהל.

אמרתי לו, שהתפלאתי לראותו כמה פעמים בין צופי תיאטרון בובות, שנהג להציג את הצגותיו בכיכר העיר, ולשעשע את ההמון הפשוט בבורלסקות דראמטיות עם זימרה ומחול. הוא טען, שהפנטומימה של הבובות הללו גורמת לו הנאה רבה, ורמז שרקדן המבקש לשכלל את אמנותו יוכל ללמוד הרבה מהמאריונטות הללו.

מהאופן בו נאמרו דבריו הבינתי, שאלה אינם סתם רעיונות שעלו בדעתו באותו רגע. על כן ישבתי לצידו כדי לברר, מה הביא אותו להביע דיעה כל כך יוצאת דופן. הוא שאלני, אם לא מצאתי חן רב בתנועות-המחול של הבובות, ביחוד בזעירות שבהן. לא יכולתי להכחיש, שאכן מצאתי אותן מליאות חן. למשל קבוצה של ארבעה איכרים, שביצעו את מחול ה-RONDE (מחול עממי מעגלי) בצורה כה נלבבת, שאפילו צייר מעולה לא יכול היה לתארו באופן מוצלח יותר. שאלתי אותו, מהי מהות המנגנון המכאני, המניע אותו בצורה כזו? כי הלא ללא אלפי חוטים קשורים לאצבעות המפעיל אין אפשרות לשלוט בתנועתן כפי שדורש זאת מקצב הריקוד.

תשובתו היתה, שאין אני צריך לתאר לעצמי, שכל אבר וכל

תנועה ותנועה בגוף הבובה מצריך פעולה נפרדת מצד המפעיל. כל תנועה - הוא המשיך - יש לה מרכז-כובד משלה, ויספיק לשלוט בנקודת כובד זו שבתוך גוף הבובה. האברים, בהיותם מטוטלות, עוקבים בתנועתם בצורה מכאנית אחרי תנועתו של מרכז הכובד, מאליהן. והוא הוסיף, שתנועה זו פשוטה ביותר, כי שעה שמרכז-הכובד מונע בקווי ישר, אברי הגוף נעים בעקלתונים, ואפילו כשמניעים את הבובה בתנועה מקרית, חלקיה כבר מקבלים מין תנועה קיצבית, המזכירה מחול.

הערה זו הבהירה לי במקצת את התענוג, שהוא מוצא בתיאטרון הבובות. אבל עדיין לא ניחשתי את המסקנות מרחיקות הלכת שהוא עומד להסיק מכך.

שאלתי, האם הוא סבור, שהמפעיל, השולט בבובות, בעצמו רקדן או שיש לו מושג כלשהו על היופי שבריקוד.

תשובתו היתה, שגם כאשר מלאכה מסוימת פשוטה מצידה המכאני, אין זה אומר, שאפשר לבצעה ללא רגש כלשהו.

הקו בו נע מרכז-הכובד, עשוי להיות פשוט ביותר וכפי שהוא סבור, ברוב המקרים קווי ישר. וגם כאשר אינו כזה, הוא עליפי רוב בצורת אליפסה פשוטה למדי. וזו הצורה הטבעית של תנועת כל אברי-הגוף החיצוניים והגפיים שלו, (בגלל מבנה המפרקים), ועל כן לא נדרש מהמפעיל מאמץ מיוחד לבצעה.

אבל קו תנועה זה הוא, מצד שני, גם משהו מיסטורי מאוד. כי אין הוא אלא קו-התנועה של נפש הרקדן; והוא מסופק אם ניתן לגלותו אלא עליידי כך, שהמפעיל הופך את עצמו למרכז-הכובד של הבובה, במלים אחרות שהוא רוקד.

עניתי, שהפעלת הבובות נראתה לי תמיד כמשהו חסר נשמה, בדומה לסיבוב הידית עליידי המנגן בתיבת-נגינה.

"בשום פנים ואופן" - הוא ענה. "תנועות ידי המפעיל מתיחסות לתנועת הבובה המחוברת אליהן בצורה בלתי ישירה, כמו, נאמר, התיחסות המספרים אל הלוגאריטמים שלהם או המשיק אל העקומה." נראה לו, שבכל זאת יש אפשרות להעביר את תנועת הבובות בצורה מכאנית לחלוטין, בעזרת ידי, כפי שתיארתי זאת ועליידי כך לבטל כל פעולה רוחנית בהפעלתן.

הבעתי את התפעלותי מתשומת הלב שהוא מקדיש למשחק זה, שהומצא כדי לשעשע את ההמון, כאילו היתה זו אמנות יפה. לא בלבד שהוא סבור שהיא עשויה להתפתח לצורה נעלה יותר, אלא שאפשרות כזאת מעסיקה אותו.

הוא חייך ואמר, שאילו בנה עבורו מישהו בובה לפי דרישותיו, היה הוא מסוגל לבצע בעזרתה מחול שאף רקדן, והוא עצמו בכלל זה, ומבלי להוציא את וסטריס (אוגוסט וסטריס, 1760-1842, גדול רקדני התקופה, נצר משפחת רקדנים מפורסמת), אין ביכולתו לבצע כמותו. [...]

מהן, שאלתי, דרישותיך מבונה הבובות, שיספקו אותך?

"שום דבר יוצא דופן," - ענה, "פרופורציות נכונות, כושר תנועה רב - אבל כל זה בדרגה גבוהה; ובייחוד התאמת נקודות הכובד לסדרן הטבעי."

מה, אם כך, יתרונה של בובה כזו על פני רקדנים חיים? - הקשיתי.

"יתרון? ראשית כל יתרון שלילי, ידידי, כי הבובה לעולם אינה מצטעצעת. כי ההצטעצעות מופיעה ברגע שהנפש - הכוח החיוני - מצויה במקום שונה ממרכז הכובד. היות שבשליטתו של המפעיל מצוי רק מרכז הכובד האמיתי, כי הוא יכול להשפיע עליו רק באמצעות חוט או חוט מתכת, ואין הוא יכול להשפיע על יתר האברים אלא דרכו, והם אינם אלא מה שנועדו להיות, גושי חומר מת, מטוטלות ממש, הנכנעים חוקי הכובד, תכונה מצויינת, שתחפש לשווא אצל מרבית רקדנינו."

"התבונן, בבקשה, ברקדנית פ.1" - הוא המשיך - "כשהיא מגלמת את דפנה, הבורחת מפני אפולו ומסתובבת כדי להביט בו. נפשה יושבת לה אי שם בין חוליות עמוד השדרה שלה. היא מתכופפת, כאילו ביקשה להשבר, כמו אחת הדמויות האגדיות מבית מדרשו של ברניני (ג'וואני לורנצו ברניני, 1589-1680, פסל איטלקי ידוע). או ראה את ב. הצעיר, כשהוא ניצב בתפקיד פאריס בין שלוש האלילות ומגיש לונוס את התפוח! נפשו תקועה לו אישם - מראה מעורר פלצות! - במרפקו!" [...]

"גוסף לכך," - הוסיף ואמר - "לבובות היתרון, שאין הן נכנעות לכוח המשכה. למשקל, אותו כוח המנוגד יותר מכל לעצם המחול, אין שליטה בהן. וזאת משום שהכוח המניף אותן כלפי מעלה חזק בהרבה מזה, הכובל אותן אל הקרקע. מה לא היתה ג. החביבה שלנו, מוכנה לתת תמורת הפחתה של 30 קילו ממשקלה או, לחליפין, לו כוח השווה לזה היה עוזר לה בשעת ביצוע ENTRECHAT או הפירואטים שלה. הבובות זקוקות לקרקע רק כדי להחליק על פניה, כמו הפיות, כדי להחיות מחדש את תנופת הגפיים עליידי מגע ריגעי איתן. ואילו אנו זקוקים לריצפה כדי לנוח עליה ממאמץ המחול. ורגע תנוחה זה עצמו אינו כלל בגדר ריקוד, וכל מה שניתן לעשות בו, הוא להעלים אותו ככל האפשר."

עניתי, שעל אף הזריזות בה הוא מציג את הפאראדוקסים שלו, לא יוכל לטעון, שבובה מכאנית מסוגלת לאצילות החן, של גוף אדם חי.

כנראה, אמר ונטל קמצוץ טבק, לא עיינתי בפרק ג' בספר בראשית... [...]

עניתי, שאני יודע היטב איזה איסדר עלולה המודעות העצמית להכניס באצילות החן של האדם. הנה ברנש צעיר ממכרי איבד ממש לעיני, בשל הערה, את תמימותו ולא היה מסוגל לשוב עוד לגן-העדן האבוד. אבל איזו מסקנה תוכל להוציא מכך? - הוספתי.

הוא שאל, מהו המקרה, בו דיברתי.

לפני כשלוש שנים התרחצתי בחברת צעיר ממכרי, שמבנה גופו היה ממש מושלם. הוא היה אז כבן 16 ורק ממרחקים חש כבר בהערצת הנשים ובגאווה שזו עוררה בו. במקרה ראינו, אותו החבר ואני, זמן קצר לפני המקרה שאותו עמדתי לתאר העתק של הפסל היווני הידוע של הנער, השולף קוץ מכף רגלו. משהרים את רגלו לאחד השרפרפים, כדי לנגבה, לאחר הרחצה, והעיף מבט במראה גדולה שהיתה תלויה ממול, נזכר באותו פסל. הוא חייך וסיפר לי מה עלה בדעתו. אם כדי לבדוק את בטחונו העצמי או לשפוך מעט צוננים על גאוותנותו, צחקתי ואמרתי לו, שהוא רואה, כנראה, רוחות רפאים. הוא הסמיק והרים שנית את רגלו באותה תנועה, כדי להראות לי למה התכוון. אבל הנסיון, כפי שאפשר לשער, נכשל. מופתע הרים את רגלו בפעם שלישית ורביעית, אבל לא היה מסוגל לחזור על התנועה מליאת החן. ככל שהתמיד בנסיונותיו, נוסף לתנועה יסוד קומי, עד שרק בקושי התאפקתי שלא לפרוץ בצחוק.

מאותו יום חל שינוי בנער. הוא הרבה לעמוד ולהתבונן בעצמו בראי ובזה אחר זה נעלמו כל קסמי חינו. איזה כוח לא-נראה ובלתי מוסבר ירד כמין רשת-ברזל על תנועותיו ומנע את משחקן החופשי. מקץ שנה לא נותר מכל חינו דבר. [...]

"בהזדמנות זו עלי לספר לך סיפור אחר, שמיד תבין מהי שייכותו לכאן." - ענה בן-שיחי בחביבות. "במסעי ברוסיה נמצאתי באחוזתו של אציל, שבניו הרבו להתאמן בסייף. בייחוד הבכור, שזה עתה חזר מלימודיו באוניברסיטה, הצטיין בכך. בוקר אחד, בהיותו בחדרו, הציע לי סייף. נטלתי את הנשק ויצאנו לקרב. תוך זמן קצר נצחתי, ואולי גם מתוך רצון לבלבל אותו, גרמתי לסייף שבידו להתעופף לפינת החדר. חצי בצחוק וקצת נפגע הודה בתבוסתו. אבל, הוסיף, כל אחד מוצא לו לבסוף את היריב העולה עליו ביכולתו, ואם אסכים, יראה לי מתחרה שיביס אותי. אחי צחקו וקראו לי לבוא עימם לחצר, אל מכלאה, בה עמד, כבול בשלשלת לעמוד עץ, דוב מאולף."

משקרבת, עמד הדוב על רגליו האחוריות לפני עמודו והרים

המודעת משתלטת בעולם החי, פוחת חן האצילות ואילו משהתודעה מחשיכה, זוהר ממנה שנית החן. לכן הוא מופיע בצורתו הטהורה ביותר מגוף האדם המשולל מודעות עצמית לחלוטין או שהוא בעל המודעות המושלמת, במלים אחרות, בכובה המכאנית או באל."

"אם כן," - אמרתי מהורהר - "עלינו לשוב אל גן־העדן בשער אחורי שאולי נותר עדיין פתוח, לאכול שנית מעץ הדעת, על מנת לשוב אל התום."

"בלי ספק," - ענה - "וזה יהיה הפרק המסיים בתולדות העולם."

את ידו האחת למעלה, מעשה סייף מוכן לקרב. 'נסה לדקור אותו בסייף!' - עודד אותי בעל־האחווה. אחרי שהתאוששתי מתדהמתי, התקפתי אותו בסייף, אבל הדוב היטה את כלי הנשק בתנועה זעירה הצידה. ניסיתי לבלבל אותו על־ידי הטיה, אבל הוא כלל לא הגיבה על כך. חזרתי ותקפתי אותו שוב בדקירה, שהיתה פוגעת בחזהו של כל מסתייף אנושי, אבל הדוב בלם את הדקירה בתנועה קצרה. למרות שזיעה כיסתה אותי, הייתי בעצמי במצבו של בנו של בעל־האחווה, שעה שנלחם איתי לפני כן. האם אתה מאמין לי?" "בלי ספק!" - קראתי בצהלה.

"ידידי הטוב, אם כך אתה סוגל להבין אותי. ככל שהמחשבה

